

УДК 159.9.072.422

ОПИТУВАЛЬНИК 16 PF: ПОТЕНЦІАЛ ДІАГНОСТИКИ ТА ОЦІНКИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАЧІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)

Палій В.С., к. психол. н.,
викладач кафедри психології та педагогіки
Київський національний лінгвістичний університет

У роботі представлено розгляд діагностичних можливостей тесту «Особистісний багатофакторний опитувальник Кеттелла», більш відомого за назвою «16 PF». Здійснено огляд сучасних підходів до визначення професійних компетенцій викладачів, зокрема філологічних спеціальностей. Розглянуто методичні, особистісні та професійно-особистісні риси. Визначено, що дані риси представляють соціальну, комунікативну виконавську, емоційну, інформаційну та пізнавальну компетентність. Виділений на підставі аналізу джерел компетенціям знайдено аналоги особистісних рис у відомій у психології теорії Р.Б. Кеттелла. За результатами детального вивчення необхідних компетенцій викладача-філолога, запропоновано діагностичну модель, яка передбачає ґрунтований аналіз результатів, отриманих за методикою «Особистісний багатофакторний опитувальник Кеттелла» за допомогою використання блокового та діадного алгоритму інтерпретації даних.

Ключові слова: професійні компетенції педагога, психодіагностика, оцінка компетенцій, опитувальник 16 PF, Особистісний багатофакторний опитувальник Кеттелла, теорія рис, Р.Б. Кеттелл.

В работе представлен обзор диагностических возможностей теста «Личностный многофакторный опросник Кеттелла», более известного под названием «16 PF». Проведен обзор современных подходов к определению профессиональных компетенций преподавателей, в особенности филологических специальностей. Рассмотрены методические, личностные и профессионально-личностные черты. Определено, что данные черты представляют социальную, коммуникативную, исполнительскую, эмоциональную, информационную и познавательную компетентность. Определенным на основании анализа источников компетенциям найдены аналоги личностных черт в известной в психологии теории Р.Б. Кеттелла. По результатам детального изучения необходимых компетенций преподавателя-филолога, предложена диагностическая модель, которая предполагает основательный анализ результатов, полученных с помощью методики «Личностный многофакторный опросник Кеттелла» при помощи использования блокового и диадного алгоритма интерпретации данных.

Ключевые слова: профессиональные компетенции педагога, психодиагностика, оценка компетенций, опросник 16 PF, Личностный многофакторный опросник Кеттелла, теория черт, Р.Б. Кеттелл.

Paliy V.S. 16 PF QUESTIONNAIRE: POTENTIAL OF THE DIAGNOSIS AND ASSESSMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE (THE CASE OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES' TEACHERS)

The article presents review of diagnostic capabilities of the "Cattell Multiple Personality Factor Questionnaire" test, better known as "16 PF". Review of the modern approaches to teachers' professional competence determination is completed, particularly philological specialties' competence. An article studies the matters of methodical, personal and professional-personal traits. It is specified that these traits present: social, communicative, performing, emotional, information and cognitive competence. Based on the data analysis, were found personality traits' compatibles to the dedicated competences in the well-known psychological theory of R.B. Cattell. In accordance with the results of a detailed survey of the philology teachers' required competences, it has been suggested a diagnosis model, which provides thorough analysis of the results obtained by the "Cattell Multiple Personality Factor Questionnaire" test through the use of block and dyadic data-interpretation algorithm.

Key words: teachers' professional competence, psychodiagnostics, competence assessment, 16 PF questionnaire, Cattell Multiple Personality Factor Questionnaire, traits theory, R. B. Cattell.

Постановка проблеми. Вимоги до вчителів у різний час фактично сутнісно залишалися незмінними, проте акценти могли розставлятись по-різному, зважаючи на релігію, філософську думку, політичну доктрину. Упродовж останніх десятиліть особливого розвитку набув так званий, компетентнісний підхід, який дає змогу подивитися на вимоги до педагогічних кадрів

під психологічним кутом зору, а саме з позицій особистісних особливостей, схильностей, задатків, здібностей, навичок, умінь. Тому особливого значення набувають нині розробки нових методів та адаптація наявних, які допоможуть оцінити міру розвитку ключових компетенцій викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л.Я. Зеня в межах власного дослі-

дження *методичних компетенцій вчителя іноземної мови* профільної школи виділила такі компетенції [3]: інтеграції, діяльності, інформаційну та рефлексивну компетенції. Інтеграція навчання – це підкорення єдиній меті виховання та навчання однотипних частин та елементів змісту, методів та форм. Компетенція діяльності передбачає володіння такими засобами та способами діяльності, як планування, проектування, моделювання, прогнозування, конструювання, дослідницька діяльність. Рефлексивна компетенція полягає у здатності звертатися до аналізу власних дій, переживань, почуттів, вчинків. Інформаційна компетенція пов'язана з прийомом, переробленням, видачею та перебудовою інформації.

Також дослідниця окремо виділяє й *особистісні компетенції* вчителя іноземної мови профільної школи. Серед них: компетенція професійно-особистісного самовдосконалення та компетенція психотерапевтичної культури. Компетенція самовдосконалення полягає у усвідомленні особистого ідеалу, співвіднесення з яким викликає прагнення змінити себе. Компетенція психотерапевтичної культури передбачає наявність знань із вікової психології, володіння психодіагностикою, основами консультування.

Також Л.Я Зеня окремо виділяє й *професійно-особистісні якості* вчителя іноземної мови, серед яких особливу увагу приділено педагогічним здібностям, комунікативності, педагогічній спрямованості, творчості, відповідальності, любові до оточення, моральності, емоційній врівноваженості, високому рівню самоконтролю, впевненості у собі, готовності до співпраці, відсутності психопатологічних рис.

Узагальнюючи наведені вище компетенції та співвідносячи їх із сучасними розробками у сфері оцінки персоналу [1], можна зауважити, що важливими для викладача філологічної спеціальності є ті риси та навички, які демонструють *соціальну, комунікативну, виконавську, емоційну, інформаційну та пізнавальну компетентність*.

З огляду на окреслені компетентності, варто звернутися до психологічної теорії рис. Автор факторної теорії рис Р.Б. Кеттелла розділяв риси особистості на основні та поверхневі. Саме основні риси, на думку автора, і визначають поведінку людини. Також Кеттелл пропонував поділяти риси на загальні, які властиві всім людям та унікальні. Зрештою, третім підходом до класифікації рис був розподіл на риси темпераментальні, мотиваційні або динамічні та здібності.

До основних рис факторної теорії Кеттелл відносив поверхневі риси, між якими

було встановлено високі значущі кореляційні зв'язки. До темпераментних рис належать риси, які описують спосіб поведінки людини. Результатом роботи Кеттелла було виділення 35 первинних темпераментальних рис (або рис первинного порядку), з них 23 – риси, які притаманні здоровим людям, а 12 належать до патологічних відхилень. Із 23 «нормальних рис» найбільш широко вивченими є 16 особистісних факторів, які можна вивчати за допомогою опитувальника «16 PF», проте за допомогою модифікованих версій тесту можна дослідити й 7 додаткових факторів, які більш відомі як Q фактори [5].

Означені 16 факторів є добре відомими психологам, їх опис можна знайти у доступній літературі з психодіагностики, тому не будемо докладно на них зупинятися. Окремо варто сказати, що дані фактори не можна змістовно описати як однозначно позитивні чи негативні. Кожна риса, згідно з Р.Б. Кеттеллом, важлива у взаємодії з іншими, оскільки це дає змогу відчути всі її відтінки [6]. Тому діагностична модель професійних компетенцій у викладачів філологічних спеціальностей може здійснюватись у межах розглянутої факторної теорії рис.

Постановка завдання. Можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розробленні та описі діагностичної моделі оцінки професійних компетенцій викладачів філологічних спеціальностей із використанням тесту «16 PF».

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою розроблення діагностичної моделі нами було обрано методу «Особистісний багатофакторний опитувальник Р. Кеттелла» (далі 16 PF). Основні переваги даного опитувальника полягають у тому, що він достатньо простий у використанні. «16 PF» має задовільні дані щодо валідності та надійності та є інструментом, який успішно використовується у професійному відборі [4].

Оцінка рис відбувається за градаціями: високий рівень вираженості риси, середній, що прагне до високих показників, середній рівень, рівень, що прагне до низького та низький, що дає змогу достатньо легко працювати з результатами діагностики. Крім того, шкали опитувальника можуть інтерпретуватися як самостійно, так і бути об'єднані у блоки [3].

Так, під час інтерпретації виділяють *комунікативний блок*, який у межах дослідження професійних компетенцій викладачів філологічних спеціальностей зможе надати інформацію про соціальну та комунікативну компетентність, *інтелектуальний блок*, який надасть інформацію про ін-

формаційну та пізнавальну компетентність, *емоційно-вольовий блок*, який допоможе оцінити емоційну компетентність та *блок самоконтролю*, який надасть інформацію про виконавські компетенції.

Перейдемо до більш детального розгляду окремих блоків тесту та їх інтерпретацій у контексті розроблення даного дизайну дослідження.

До *комунікативного блоку* входять представлені на малюнку фактори (рис. 1). Їх необхідно розглядати у співзалежності.

Рис. 1. Складові елементи комунікативного блоку

Крім того, можливий діадний розгляд компонентів даного блоку. Зокрема, взаємодія факторів А та Н може надати інформацію про вираженість потреби у спілкуванні. Так, високі показники за двома факторами свідчать про активне прагнення досліджуваного до встановлення нових контактів, відсутність соціальної інтроверсії, балакучість, активність у взаємодії. Низькі значення даних факторів свідчать про уникнення соціальних контактів, інтровертованість. Високі показники за фактором А та низькі за фактором Н свідчать про актуальну потребу у встановленні контактів, проте недостатню впевненість, ймовірна наявність страхів та комплексів. Низькі показники за фактором А та високі за фактором Н свідчать про модель професійного спілкування, яка може спостерігатись у ситуаціях, коли людина не має вираженої потреби у спілкуванні, проте має у цьому зовнішню необхідність.

Однозначно, що з перерахованих комбінацій для викладача найбільш оптимальною є опанована модель професійного спілкування. Викладач буде досить відкритий до взаємодії, проте все ж залишатиметься стриманим.

Співставлення факторів N та L дає змогу оцінити ставлення людини до себе та оточення. За умови високих показників за факторами, ми можемо відзначати особливу схильність до інтриг, маніпуляцій. За умови низьких показників за факторами, особистість характеризується недостатньою соціальною компетентністю, простотою та безпосередністю у міжособистісних контактах, ймовірна балакучість, нестриманість, невідповідність поведінки

контексту. За умови високого показника за фактором L та низького за фактором N може виявлятися жага до конкуренції, схильність до появи ревнощів, заздрощів, конфліктність. За умови низьких показників L та високих за N може спостерігатися банальна хитрість, надмірна гнучкість у поведінці, соціальна наївність, інфантильні риси.

Тому можна заключити, що для викладача-філолога найбільш оптимальними поєднаннями будуть середні показники за фактором L та бал, що прагне до високого за фактором N.

Поєднання факторів E та Q2 дає змогу оцінити лідерський потенціал особистості. Так, за умови високих показників за даними факторами можна говорити про високий лідерський потенціал, готовність брати на себе відповідальність без суттєвої підтримки з боку оточення. За умови низьких показників за фактором E можна стверджувати про відсутність лідерських амбіцій, такі особи легко підкорюються та поступаються, можуть потребувати «сильної руки» іншого. За умови високих показників за фактором E та низьких за фактором Q2 можна говорити про лідерство за умови підтримки оточення. Таким лідерам непросто без підтримки ззовні, їх ентузіазм може згасати. За умови високих показників за фактором Q2 та низьких за фактором E можна констатувати незалежність, самодостатність людини без лідерських амбіцій.

Ми вважаємо, що викладач повинен мати лідерський потенціал для того, щоб вести за собою учнів, організовувати їх, задавати їм приклад активності, надихати, тому можна припустити, що найбільш бажаним має бути підвищення за фактором E та середні показники за фактором Q2.

До *інтелектуального блоку* входять такі фактори (рис. 2).

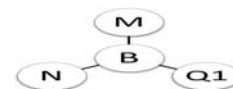

Рис. 2. Складові елементи інтелектуального блоку

Загалом аналіз інтелектуальної сфери дає інформацію не стільки про рівень інтелекту, скільки про стиль мислення, стратегії прийняття рішення, ставлення до нового та пізнання. Так само для аналізу інтелектуальної сфери можна використовувати діадний алгоритм.

З метою аналізу типу мислення розглядають поєднання факторів B та M. За умови високих показників за даними факторами можна говорити про оригінальність поглядів та суджень, розвинене абстракт-

тно-логічне мислення, розвинену уяву та фантазію, творчий підхід до діяльності та життя, розвинену здатність до аналізу та пошуку причинно-наслідкових зв'язків. За умови низьких показників можна говорити про конкретність мислення, його практичну орієнтованість, висока ймовірна бідність ерудиції, обмежене коло інтересів, орієнтація на практичну діяльність. Високі показники за фактором В та низькі за фактором М означають наявну здатність до абстрактного мислення, високий інтелектуальний потенціал, проте він буде реалізований в умовах наявності особистісних смислів або зовнішньої мотивації (наприклад, кар'єрних перспектив, гідної винагороди тощо). За відсутності розуміння користі діяльності, людина з такими показниками не буде повністю використовувати свій інтелектуальний потенціал. За низьких показників за фактором В та високих за фактором М ми можемо говорити про людину, яка є доволі мрійливою, творчою, проте в результаті її продукт може бути зовсім відірваним від реальності.

Ми вважаємо, що найбільш вдалим для викладача є високі показники за фактором В та М, проте можна припускати і середні, або невисокі показники за фактором М, але у разі додаткової оцінки мотивації. У такому разі важливо за допомогою окремих професійно-спрямовуючих заходів давати роз'яснення перспектив викладацької діяльності, підвищувати її суб'єктивну значущість, престиж.

Також у межах аналізу інтелектуального блоку проводиться оцінка співвідношення факторів у діаді В та N. Дане співвідношення дає розуміння про соціальну спрямованість мислення. Високі показники за двома факторами говорять про соціальну спрямованість мислення і дають змогу зазначити, що такий людині цікаво займатись соціальними науками, працювати у професіях, які передбачають допомогу для інших людей. Низькі показники за факторами дають змогу констатувати відсутність інтересів як до теоретичних питань, так і до питань соціальних. Це поєднання є абсолютно небажаним для педагога. Високі показники за фактором В та низькі за фактором N свідчать про спрямованість мислення та тяжіння до технічних сфер, можна говорити про невиражену соціальну спрямованість мислення. Зрештою, низькі показники за фактором В та високі за фактором N є ілюстрацією так званого «конституційного глупства», яке свого часу описував П.Б. Ганнушкін. У таких осіб можна відзначити наявність так званого соціального інтелекту, який дає їм змогу вибудувати

соціальні стосунки, підійматися кар'єрними сходами, проте рівень інтелекту у таких осіб може бути невисоким, коло інтересів бідним.

Вважаємо, що бажаними для викладача філологічних спеціальностей є високі показники за фактором В та високі за фактором N. Таке поєднання є свідченням соціально спрямованого мислення. Це означає, що коло інтересів такого педагога пов'язане з людьми, що визначає вектор його особистісного та професійного розвитку.

Подальшою діадою, яку варто розглянути в межах аналізу інтелектуального блоку є поєднання факторів В та Q1. Аналіз їх взаємодії дає інформацію про міру новаторства у пізнанні та відкритість новому досвіду. Високі показники за даними факторами свідчать про прагнення до пізнання нового, толерантність до ідей невизначеності, серед таких осіб багато експериментаторів, людей, які готові впроваджувати в життя нестандартний підхід. Дані люди наділені достатньо добрими антиципаційними можливостями, вони здатні (завдяки високому В) здійснювати оптимальний вибір. Низькі показники за факторами є свідченням некритичності, тяжіння до перевірених та, можливо, застарілих форм, ригідності. Високі показники за фактором Q1 та низькі за фактором В свідчать про легке захоплення нововведеннями, модними тенденціями, зацікавленість трендами, їх некритичне сприймання. Високі показники за шкалою В та низькі показники за фактором Q1 свідчать про догматичне мислення, яке базується на визнанні старих правил, ймовірний супротив та невизнання нововведень.

У підсумку варто сказати, що сучасні викладачі працюють в умовах постійних змін, реформ, інновацій, тому важливо, щоб мислення викладача було орієнтоване на сприйняття нового, проте не втрачаючи при цьому здатності критично до цього ставитися. Тому оптимальними показниками є високі значення за фактором В та високе або помірне за Q1.

Наступним блоком є емоційно-воловий блок (рис. 3).

Рис. 3. Складові елементи емоційно-вольового блоку

Перейдемо до розгляду діад у межах даного блоку. Поєднання факторів I та С дає змогу дійти висновку про поріг емоційної чутливості досліджуваного. Високі

показники за даними факторами свідчать про високий рівень емотивності. Проте зовнішні емоційні реакції людина здатна контролювати. За умови низьких значень даних факторів можна стверджувати про емоційну бідність, спустошеність. Часто дане поєднання зустрічається у людей залежного типу. Високі значення за показником I та низькі за показниками C зустрічаються у осіб з демонстративними рисами, запальних, такі особи можуть мати проблеми із контролем емоцій. Зрештою високі показники за шкалою C та низькі за I свідчать про жорсткість характеру, суворість, заперечення емоційних проявів, в такому випадку можна говорити про алекситимію.

Можна сказати, що ідеальним, на наш погляд, поєднанням є достатньо високі показники (або середні) за шкалою I та високі за шкалою C. Це дає змогу відзначити чутливість, емпатійність та здатність до самоконтролю.

Наступним діадним сполученням є поєднання факторів F та H. Аналіз даної діади дає змогу зробити висновок про ставлення досліджуваного до ризику. Високі показники за даними факторами свідчать про наявний дух авантюризму, високу схильність до ризику, необачне ставлення до матеріальних цінностей. Низькі показники за даними факторами свідчать про обачність, обережність, бажання перш ніж діяти, переконатися у правильності дій, ригідність поведінки, її конвенціональність. Високі значення за фактором F та низькі за фактором H дають змогу дійти висновку про наявність безпечності та боягузтва, неготовність нести відповідальність за свої дії. Високі значення за фактором H та низькі за фактором F зустрічаються у людей, які ризикують лише у ситуаціях, в яких вважають ризик виправданим.

Отже, можна сказати, що для викладача важливим є виправдана готовність до ризику, зважена позиція, готовність брати відповідальність за свої дії, тому оптимальним поєднанням, на нашу думку, є середні показники за фактором F та високі за фактором H.

Перейдемо до аналізу оцінки міри емоційного напруження. Про дану особливість емоційної сфери дає змогу судити поєднання факторів O та Q4. Високі показники за даними факторами свідчать про підвищений рівень тривожності, особливу емоційну вразливість, ймовірно, особистість переймається своєю репутацією серед оточуючих. Підвищені показники за даними факторами знижують загальну працездатність. Низькі показники за даними факторами свідчать про стенічність реак-

цій, стійкість до критики, просте ставлення до труднощів та перешкод. Високі значення за показником O та низькі за фактором Q4 свідчать про схильність переживати почуття провини, проте, в актуальному стані дане переживання є компенсованим. Високі показники за фактором Q4 та низькі за фактором O свідчать про наявність широкого кола потреб, які не є задоволеними.

Вважаємо, що для викладача оптимальним є таке співвідношення факторів: середні показники за фактором O та низькі за фактором Q4. Таке поєднання властиве особам, які зважають, на думку оточення, проте реагують на конструктивну критику. Такі особи загалом задоволені життям.

Остання сфера, яка є доступною до розгляду в межах роботи з даним тестом, – це блок самоконтролю (рис. 4.).

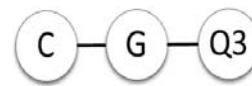

Рис. 4. Складові елементи блоку самоконтролю

Поєднання факторів G та Q3 дає змогу оцінити ціннісні характеристики особистості. Так, високі значення за даними факторами свідчать про високу нормативність поведінки (варто відзначити, що шкала G достатньо легко піддається фальсифікації, тому важливо виключити дану можливість). Низькі значення за даними факторами свідчать про відсутність моральних норм та правил, проблеми із самоконтролем. Часто дане поєднання з такими значеннями зустрічається у людей психопатизованих. Високі показники за шкалою G та низькі за фактором Q3 свідчать про наявність моральних переконань, проте можливі проблеми із їх впровадженням, із контролем власної поведінки. Високі показники за фактором Q3 та низькі за фактором G свідчать про моральну гнучкість або відсутність системи вірувань та переконань у поєднанні із високим рівнем почуття обов'язку, пунктуальності. Фактор C у даному випадку використовується для перевірки та уточнення діадних поєднань.

Бажаними поєднаннями для викладача будуть високі значення за фактором Q3 та середні за G. Таке поєднання забезпечує високу організованість у роботі, порядність, без надмірної ригідності переконань.

Висновки з проведеного дослідження. Як впливає з наведеного вище, використання та професійний аналіз «16 PF» дає змогу провести ґрунтовну оцінку основних професійних компетенцій викладачів філологічних спеціальностей за мінімальних

витрат часу на дослідження. Результати, отримані за допомогою даного тесту, можна піддавати якісній та кількісній оцінці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барышнікова Е. Оценка персонала методом ассесмент-центра. Лучшие HR стратегии / Е. Барышнікова. – М.: Манн, Иванов, Фибер, 2013. – 255 с.
2. Выбойщик И. Личностный многофакторный опросник Р. Кэттелла / И. Выбойщик, З. Шакурова. – Челябинск, Издательство ЮУрГУ, 2000. – 54 с.

3. Зеня Л. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навання іноземних мов учнів профільної школи: [монографія] / Л. Зеня. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2011. – 436 с.

4. Капустина А. Многофакторная личностная методика Р. Кэттелла / А. Капустина. – СПб. : Речь, 2001. – 112 с.

5. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен. Пер. с англ. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

6. Cattell R. Personality structure and the new fifth edition of the 16PF / R. Cattell, H. Cattell // Education and Psychological Measurement. – 55. – 1995. – P. 926–937.